

physics central.com oodamim-ma

SPECTRA

SUPER SPECIAL

mu?k nitsibua?sin

W
BOTHELL

REBECCA THOMPSON, PH.D • SCOTT ARNOLD • ROEL TORRES

Blackfoot Translation By: Sharon Yellowfly (Siksika Nation)

This Blackfoot translation was made by Sharon Yellowfly (daughter of Percy Yellowfly & Cecile Yellowfly [Sleigh] & mother of LIGO Scientific Collaboration (LSC) member, Corey Gray). Sharon grew up in the community of Little Washington of the Siksika Nation in Alberta, Canada. Blackfoot was her first language. She began working on making a Blackfoot Dictionary in the 1970s when she noticed the pool of fluent Blackfoot speakers declining and not many language resources available. Her dictionary (& the Blackfoot Pronunciation Guide below) come from her language work during her life. Her translations for the LIGO-Virgo Scientific Collaboration inspired her to continue work on her Blackfoot dictionary and update it with scientific terms.

She made her dictionary for her children.

In recent decades there has been a revitalization with Indigenous language work, and there is now Blackfoot language curriculum available and used within and outside of the Blackfoot Confederacy of Alberta/Montana. You will notice variations in this current curriculum and Sharon’s dictionary. Sharon made her dictionary utilizing her B.A. in Anthropology & background in linguistics. Sharon’s dialect & translation come from both “old style” & contemporary Blackfoot; additionally, it will be how it is spoken in a dialect/accnt from the Little Washington community of the Siksika Nation. Sharon is very happy to see the resurgence in Blackfoot language and is very proud of all the teachers teaching our language to Blackfoot youth.

Blackfoot Pronunciation Key For Vowels & Other Symbols:

<u>BLACKFOOT</u>	<u>ENGLISH</u>
a	<i>fa</i> ther
i	<i>ea</i> t
u	<i>bo</i> ok
e	<i>le</i> t
o	<i>g</i> o

x - <i>si</i> x	? - glottal stop
A - <i>a</i> corn	_ - as in ‘ <i>he</i> ’ but held a little longer
I - <i>i</i> ce	* - “wh” sound in “ <i>who</i> ”
	~ - (not quite a full glottal <u>stop</u>) as in ‘ <i>cotton</i> ’
[bold & italic letters]	- inflection

tsima Adabop.
nisiwuda-mu?bugiyuya..

ayagidabop
Portland, OR.

gii
abinagvus agitsabyobop
ixstaadapsii ixstabyuumi
ayaganistsisamu nisyuists
i_dex~tsigum agitsidudop
Hanford, WA.

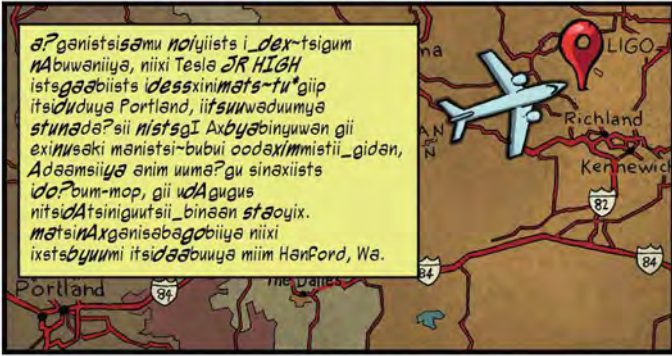
ayaguxisawadaa
LIGO. nah Lucy
Adapsux-xinim-mI,
i_tu'dapstii amux
naptsanatsi.

sinaxin oxduup abAstuutsim-mya
Becky Thompson, PhD, Scott Arnold, Roel Torres,
Guilherme Lindemberg Mendes, Rob Jones

anisstabanyusin issubuyabanii
Sharon YellowPly

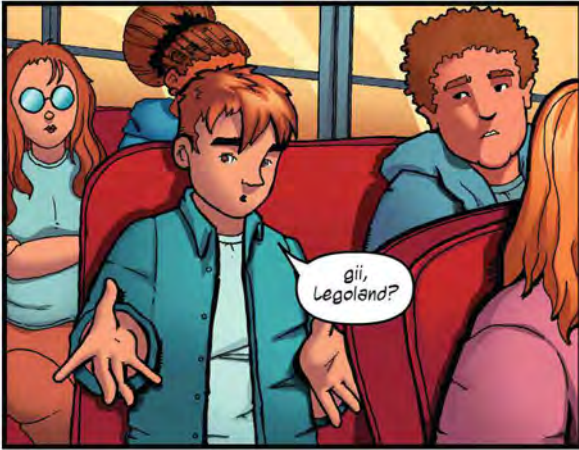
ayaysho!
A-pa?~pu?bii!

ʔʔganistsisəmu nolgiists i_dex-tsigum
 nAbuwaniya, niixi Tesla ʔR HIGH
 istsgəəbiists idessximats-tu*giip
 ifəduɔɔya Portland, iifsuwəduumya
 stʔunəʔsii nistsgI Axbyəbinyuwan gii
 exinʔsəki mənietsi-bubui oodaximmistii_gidan,
 Adəəmsiɔya anim uumə?gu sinəxiists
 idəʔpum-mop, gii wəAɔgus
 nitsidAʔsinigʔutsii_binəən stʔoyix.
 mətsinAɔgenisəbəgəbiɔya niixi
 ixstəbyuumi itsidəəbuuya miim Hanford, Wa.

ɔyessəwanistu?buwə!
 ɔnəfslidəganisdutsiip!
 tsimə əyegidəbop?

gii,
 Legoland?

Mətsitətsiip
 Legos!

LIGO
 ənisdəbanyusin Laser
 Interferometer
 Gravitational wave
 Observatory.

məxsəwanistsiiw
 LIGWO?

mədu?-ku*su-ku*dəgum

LIGO i_doo?gwiɔya nəpətsənətsi
 məʔgidəpsətsisə Abuduuxbiisii
 oʔbigimskAAəts

Abuduuxbiisii oʔbigimskAAəts
 ɔyənimI iisxgwiip idAisiinimya
 i_dotstsiys
 ə-gəmisəbʔmə?guu
 spiguyiists əgənyup
 nədɔvgəysə sigooxgəysə.

əgAdudop!
 əxidwibuyiysə gii
 ɔyəgəgʔ-u?buwəə.

gyayeha!
stunadaga dabi
myanis d'boodagiya
ayexgatsisa enuum
idabobo?
gwisgyup.

gyamu? gI
nu? gitsiw
i d'aximsdop mu?k
Abuduuxbiisii gii
sigooxgAAsts!

i d'Agyp amustek
um? x'sbyaatsis?

OPTICS OLYMPIAD WINNERS
FROM HARDY MIDDLE
SCHOOL

amusts sabyaatsis
nessganiigiya miistek Abuduuxbiisii
o?bigimskAAsts. anistsi napetsanetsi
Adawatsimys, idudamebiys niixi
itu? gutsiisaduubyuyix. Asiigiibyt'sinsin
sabyaatsis ayu? gitsiys i tu' d'ayuu? gitsiys
ax'tinasAsiinu? duup ixt'sabi gyI miistek
soo? biATOM i _'pu' d'obistustsiipys
amustek Asiigiibyt'sinsin iku' dayiguu
ma? gido? guum/sa
Abuduuxbiisii o?bigimskA Iyinspsagii.

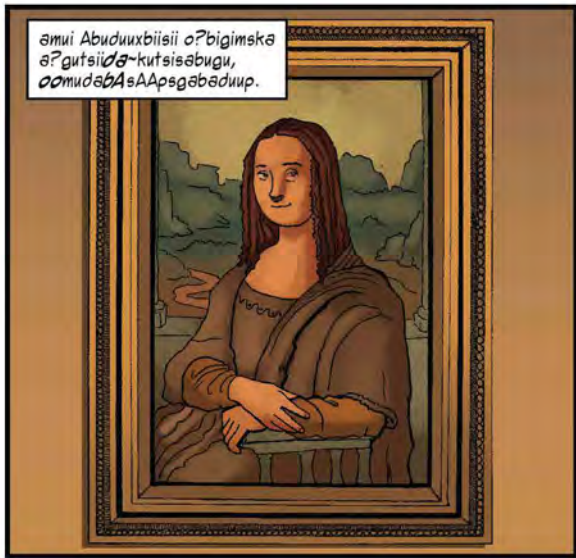
Nobel umunt'saxin?!
m'adesxganAniipys,
agidags? bu? bi'nyup!

gyagumuu? buwa!
agayagumadabop!

Abuduuxbiisii o?bigimskAAsts
AsAApsggaystsimys gii
obuuxbinutsiip myanistsiiests
spu?ts. *gyaku**tsiximstst?buwa
Mona Lisa (Abisatsis/snagys
ekii) agidesuxisdama.

amui Abuduuxbiisii o?bigimskA
st?gutsiidst-kutsisabvgu,
omudabaAsAApsgabeduup.

agidesxgwiip mu?k
maniststAsApsga...

...gyi obuuxbinutsiipsin
i_tu*desxiniipya amuustsk
Abuduuxbiisii o?bigimskA.

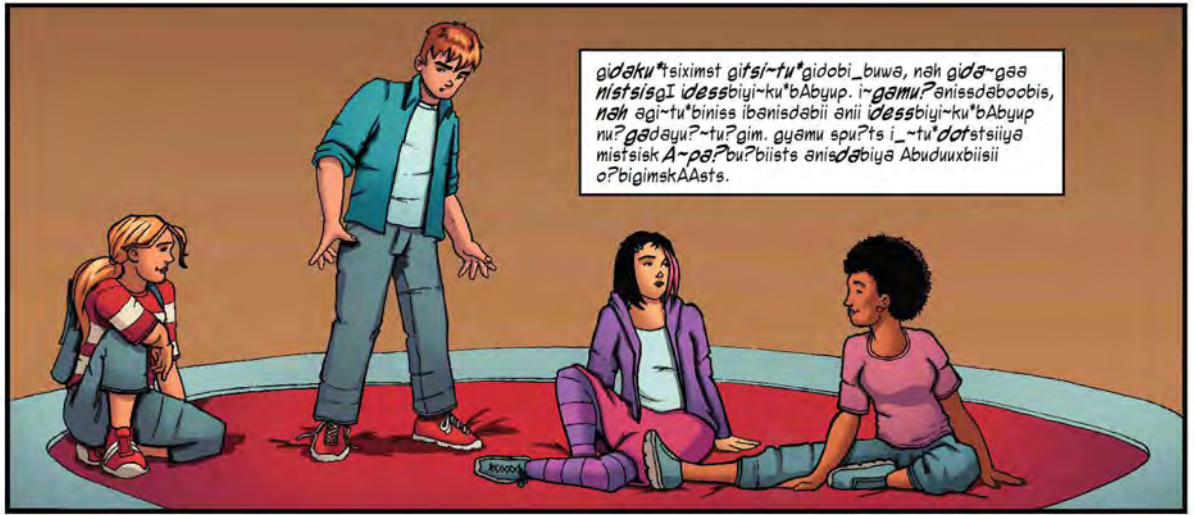

annum LIGO
gadAAsttsiiwa
matststsigii amu?k
Mona Lisa?

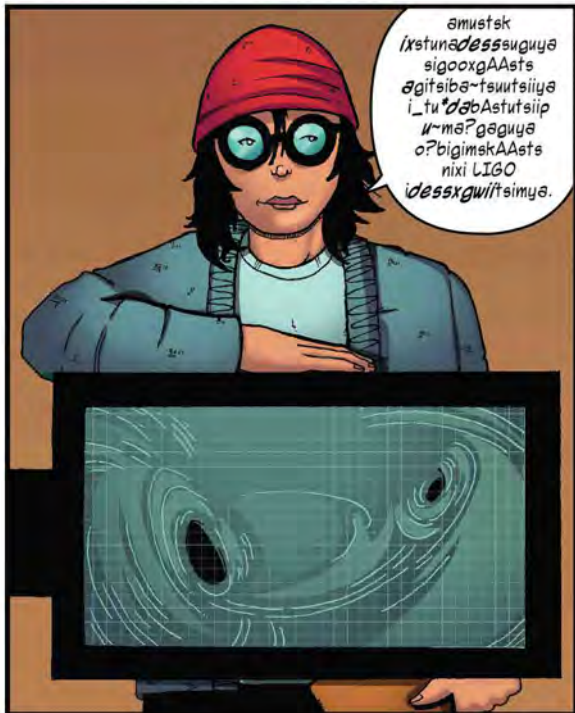
ssa,
nidesxgwiibin-naan
Abuduuxbiisii o?bigimskAAsts
tes st?ganisAsamys
abawa-wa?gesi nistsi
napstsenatsiiests anixi
itu?gutsiisaduubyuyix
ido?giifstsiya Abuduuxbiisii
o?bigimskAAsts o?tsguuse.

gyamu?k
 nitsxinibin-naen Abuduuxbiisii
 i_tu'damissdAsiiya
 Adawamutsiya spu?ts
 Aduduus a-ku'dudanistsiiw
 miistsk epigujiists
 Iyiniibiists.

gidaku?siximet gitsi-tu*gidobi_buwa, nah gida-gaa
 nistsisgi idessbiyi-ku*bAbyup. i-gamu?anissdaboobis,
 nah agi-tu*binies ibanisdabii anii idessbiyi-ku*bAbyup
 nu?gadayu?-tu?gim. gyamu spu?ts i_tu'dofstsiya
 misfsisk A-pa?bu?biists anidabiya Abuduuxbiisii
 o?bigimskAAsts.

amustsk
 Ixstunadessuguya
 sigooxgAAsts
 agitsiba-tsuutsiiya
 i_tu'dabAstutsiip
 u-me?gaguya
 o?bigimskAAsts
 nixi LIGO
 idessxgwiitsimya.

LIGO
 iduum-mu?exgwiitsimya
 a Abuduuxbiisii
 o?bigimskAAsts ani_k
 abitsigitsii
 niswiqubuudui, 2015.

amustsgogye stunatsin-nusim u-ma?xim
gu?bunnu i_dabAstutsiipyg uufsiix amui
LIGO itu?gutsiisaduubyuyix.
idasAAstsigimsinuwagidaduypyg anii
oda-ku"biiseestsii aganietsinatsei
stunatsin-nuyiww miistek i_dems/sobiists
sta?tsibiixgi banugaantsii.

bisdu?ts amustek stunatsin-nusim u-ma?sim
gu?bunnu axtsinAAdapsu-ku*
sesbinadumys gyamu anatsi i_tuduuttsi ani
napfssanatsi magitsa-womuda-bu?biis
miistsiek AsAsubuu idodobiiw
nitfsligano?bugii myanistsiists.
anistsiiw otsinisipbuusin igneagayixisemuu
aganyup xixtsigui.

gyamustsi i_dAAxisabuxaabyup
axtsinAAdapsugapsiya gyI axii-ba-gyeya
Asotsiisa eiidamyusin. madaku"gutsitstsiip
essfsaaguyiists. gyamustek stunatsin-nusim
u-ma?xim gu?bunnu idodaxtsii miistek
iestsixiistsda i_twessxgetsipyg amui
ido?ganop*.

axigyapsi
amuu ganesegina
igamiifsuuxisii
bisdu?ts
ayAAsesbinatsiip
siidamyu?

amu?k
essbinadudaxin
axinitsii amyIy
ganesegina,
gyanimI
agitsAxgam.

gyayaho!

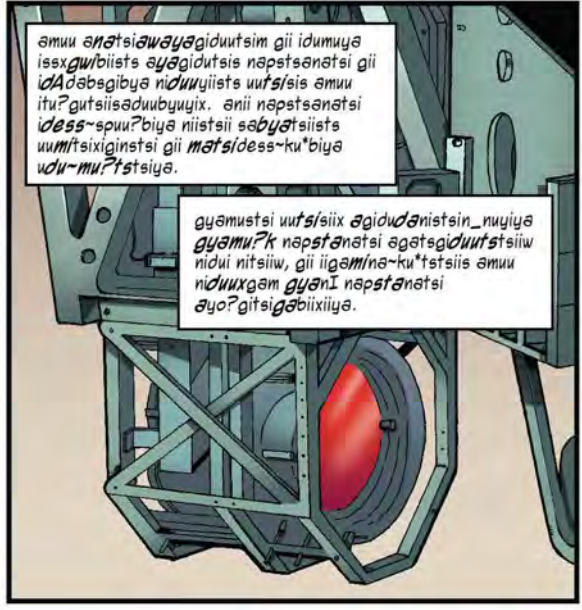

uutsiduumuxtsin nuum xə?gui
 mada-ku?gutsiniip
 abatsiists. amustsii
 gidAniibuwa epAbuuyiists
 animI agidawanogaduup
 gii idamAAniipya
 igitsiidaemixistsiguu.

gyamuu uutsis nitsibistsii
 nədugenoogi. igə-mu?duxgəsiinigi gii
 gyəgətsitsxuggəs gii agiduxgəsaduup
 amuyI idAbuya-təup iigəgenistsiiw
 noxgaduup nigubudi nidsəsi.

ənnii idabanətsi əxtsinənnuyiya
 gyənnI ufsinnuyis amu?k
 naptsənətsi _tu?dAsuxətsimya
 iina-ku?tsiists itu?tsuwətsduuyiists
 mənistsisəmuəts.

əmuu ənətsiawayəgəduətsim gii idumuya
 isəxgwibiists əyagidətsis naptsənətsi gii
 idAdəbagibya niduwuyiists uutsis əmuu
 itu?gutsiisəduuyuyix. ənii naptsənətsi
 idəss-spuu?biya niistsii səbyətsiists
 uumftsixiginətsi gii mətssidəss-ku?biya
 vdu-mu?tstsiya.

gyəmuətsi uutsisix agidənətsin_nuyiya
 gyəmu?k naptsənətsi əgətgəduətsiisiiw
 nidul nitsiiw, gii iigəminə-ku?tstsiis əmuu
 niduxgəgə gyənnI naptsənətsi
 əyo?gitsigəbiixiia.

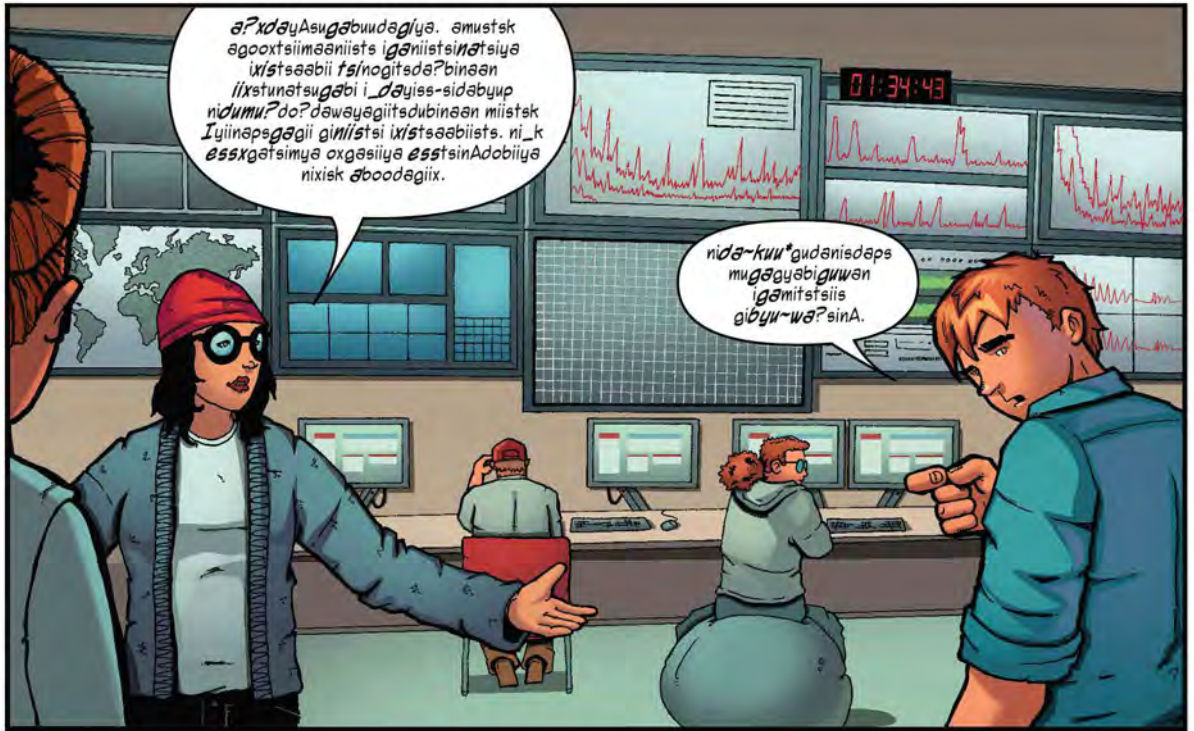
gəgəgə?siitsiip
 iigəmuxgəsiik-i_
 əmu-i uutsis, gyI
 gidəgəgəbəwə?sin
 ənii naptsənətsi?

nidv-mu?dAximst
 nə?guxgəs nisidui
 nidsəsi
 iiginəgəs.

no?gəbiists əgəgəpətsiiw
 niistsi naptsənətsiists
 mənistsimuyiists
 əgi-tu?du?giitstsiya. ni_k
 nidəyu?tsibinən mu?k
 əgi-tu?gumii i_dotstsiis miitsi
 Aleutian Islands.

gidəwəən-i
 ənuum xə?gui əmu
 ixəbətsiiməbisin əmux
 tsə-əxixixistsiguu
 Iyinepsəgugi?

ə?xəyAsugəbuudəgijə. əmüstək
əgcoxtsiimeəniəts igəniətsinətsiə
ixətsəəbii fəsnogitədə?binəən
iixstunətsugəbi i _dəyiss-sidəbyup
nəduu?do?dəwəyegiiətsdubinəən miəstək
Iyiinəpsgəgii giniətsi ixətsəəbiəts. ni_k
əssxgətsiməyə oxgəsiyə əsstinAdəbiyə
nixiək əboodəgijə.

nidə-kuu*ğudəniəsdəps
mugəgyəbiguwən
igəniətsiəts
gibəy-wə?sinA.

gitsiixə-ğuduu?buwə..
gəđAsixiniəbuwə Agyəbii
mixiək uumə?xtsiix
gəgəduusiix
Aniəssə?

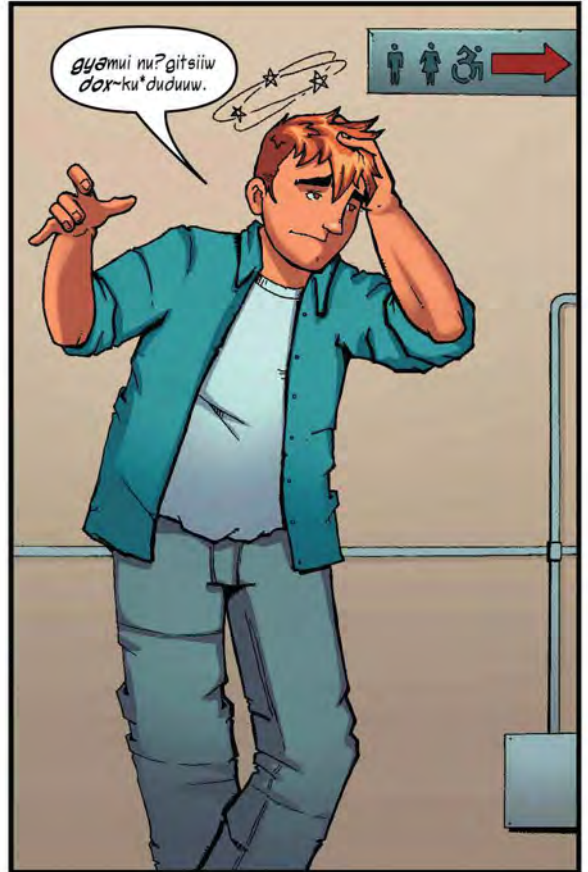
əni gəgəduusi, Ade-mu?siətsiəts
niğudAgims Abur-tu?biəə gii
i_tu _dəəAstutəsiip
uufəsiətsəyū-mə?ğuyə niğudAgims.

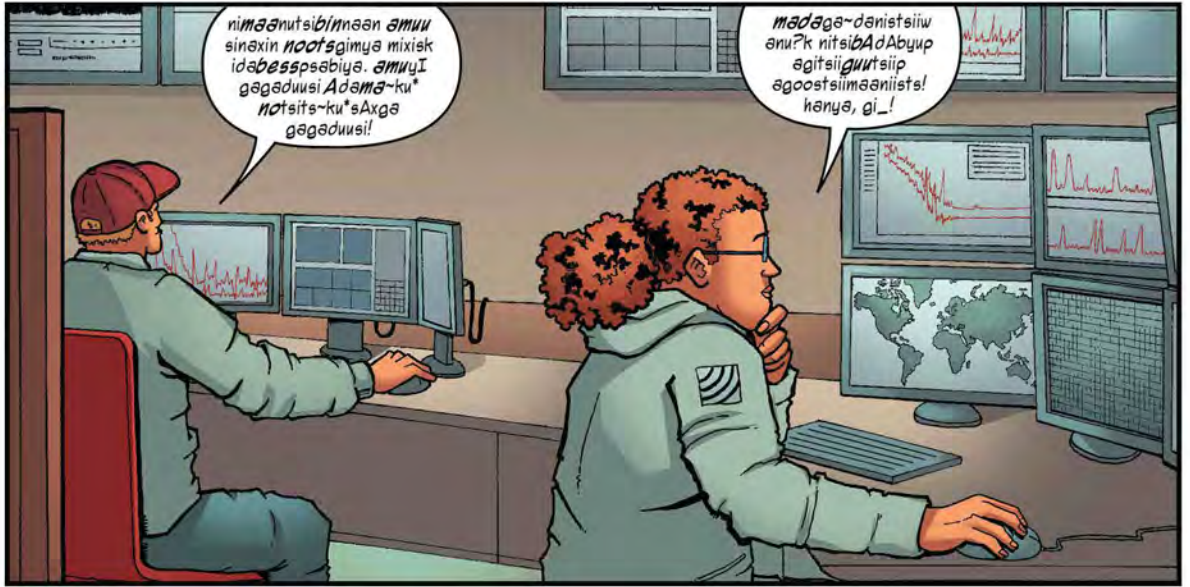

əgəniətsiəy, əni gəgəduusi
Asəwə-tu?ğur-tu? əbidutəsiidəgi
idəsi-ku*bii gyanimI idə-mu?səxgə
nidə-ni_ğəduupyə notəsiəts-ku*səxgə
gəgəduusi.

biəsidəbii, niətsxiinibinəən
ni_gi notətsiəy gəgəduusi
əyə-ku' notəsiəts-ku*səxgə
gəgəduusi!

nimaanwisi binnaan amuu
sinaxin nootsgimya mixisk
idabesspsabiya. amuyi
gagaduusi Adema-ku*
notsitsa-ku*sAxga
gagaduusi!

madaga-danistsiiw
anu?k nitsiAdaAbyup
agitsiihuutsiip
agooostiimaaniists!
hanya, gi_!

amuu napetsanatsi
madaboodagi!
gyaysho, Agyabiil!

matsxinbinnaan! ni_k
Asugaabudagi nu?k
xietsigui gya-nu?k
nawatsagasi udayoh
essxgatsimya
oxgasiya!

nidotsidabifitsa-ki_binaan
ani napetsanatsi
abodagi xisgenoduni.
nitsaga?tsan-naen gii
nimatsgaanagik,
madabuudagi.

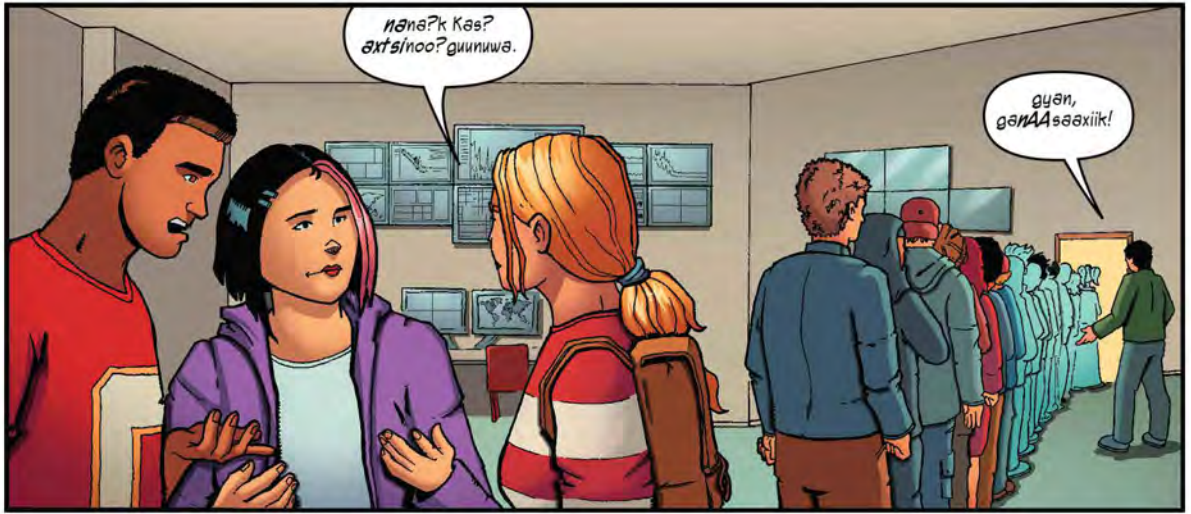

na?gaya
aya-ku* axinosi
agit-tu?gwixinim
a?xigijwatsix.

madaya?siip amu?k
Asinadaabiists!

matsu-ku*dagu

nana?k Kas?
axt'sinoo? guunwa.

gvan,
ganaA'ssaxiik!

lixgo? ganaabiitsi_day
a uutsawaboodagis
amui napsfanatsi.

Kas naawastes
gyamu napsfanatsi
maadaboodagi?
matsi-pa?tsabiwa.
a?ge-damii.

naayok!
tsima'gitsi'abessaba?

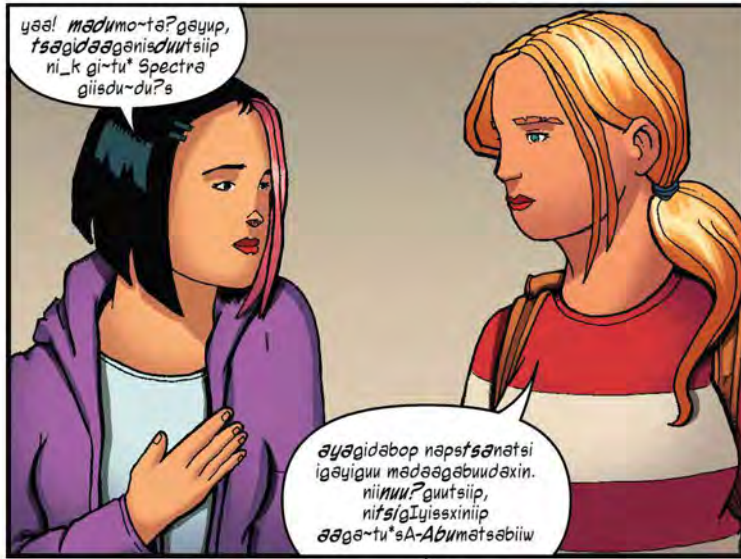
tsiedabi?
nidabessat'siip
i'AsAbyu?sup.
not'sitsisamuu.

hanya. nidani'Aximst
gidaa?ge-duxisduduwa
ni napsfanatsi
gidatsu?s.

g'gaa, anI napsfanatsi
madaaboodagi!
nidaxugaabisduduwa!

yaa! madumo-ta? geyup,
tsagidaggeniduwtsiip
ni_k gi-tu* Spectre
giisdu-du?s

ayagidabop napstsanetsi
igeyiguu madaagabuudexin.
niinu? guutsiip,
nitsigIyisxiniip
aaga-tu*sA-Abumatsabiw

do?gu-tu*dumtsimxst
omadessxinimik
nidaya-ku*xistegugu
gyaysixistegugu.

gidoxtsinAatsibii nI LIGO
anatsiwayegidutsim gii idumuya
iesxgwbiists,
gidaggitu*-tu*biyaa anI
idabanetsi gidaggidomuda-pu*bi
gii anietsi uuf'sisix inax'samuu,
gyaninimI gyagetsxiwuutsu?siw.

gitsigaxskunadaps. aganyup
neduwgii gib'buu iesxgwip
babuin a? gamutsitsgu
50,000 iesstuumskuutsp
notsitsxgunadabiw
o?dawa-wa?genik buus.
(gaddo?dAbuyiya
napstsanetsi idabaayup?)

gidoxtsinomaniiip 1064 nm
(stu-na-tu*bugiiw iesxgwip),
bina-tu*deps_gesit.
gimadaaxinu?binaan gyamuyIy
o?bigimska manistsimuyi.
gimadumanistxgunadaps gyI
aida?gidAda-pu*soboyapsii.

amu?k o? guwatsiip
iganistsinatsi matu?gagumabiw,
misganistsiiw amuu skunadapsin
gii soboyapsin i_tu'daayigabiw.
gya?gidabaaya-ku*axinos gii
muuf'sagut!

han, nidaxtsinAAsuyugebuuda-ki
gii nidagawa-dabess. gyI,
nidaxda-mu'dootsits-ku'danissda
ps "nistuwa."

a-mu?gI iguma?guu
gii (xstunadabiw gii
igagayimya
essdagaawutsimya,
iestunadaabisiiests
madasigetsuuk.
gyen?

nidoxtsinAAbuwada
miixsk
idepstsgwixiniidagiya
nidaqitsuxxiiniip
Asetsi-ku'dagu gii
a?gidogamuduya.

nida-ku*gu-tu'danisdudu
wa biedu?risis gu?duugis
a?gi-tu*ba-ba?buyi
amusti nidaqistsiibiists
ninaa skuunaabbiists!

ago?dAbuyop
amustek
napsfsanstaists,
axdamabuudagi.

na?k Kes
gadayAsuuxxim
amustek ogagiisin
ogagiiiniistsiists.

binabitsi_daak-
nidaaganisda na?k
Kes ma?gani_p.
nidaganisduutsiip.

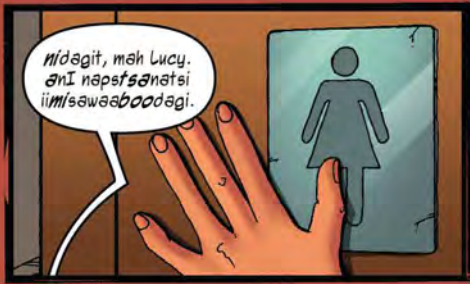
niistsi
uugagyabiidel_daguyup
sinaxin miim
idepstsgwixiniidagiya
agAstamats-tu'gi
igamaabAstutsiip.

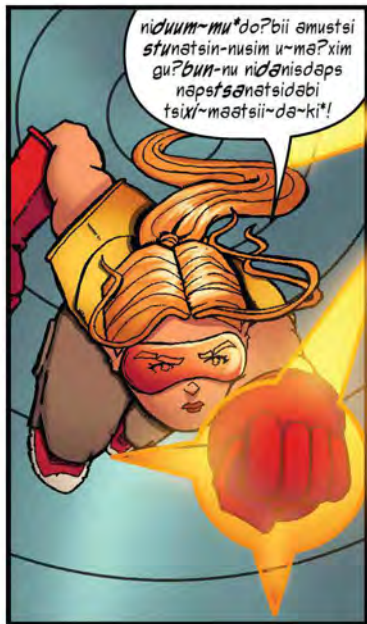
nitsiguupu*
na?ganisduutsis
amu?k,
nimadagu-duu?giip.

aniststsiuw
Awaysqstuyudaguyup
gii agidAaguyup*
ma-tu*gwiiigi.
axdamanisduutsiip.

niduum~mu*do?bii amustsi
stunatsin-nusim u-mə?xim
gu?bun-nu ničaničdaps
napstsanatsidabi
tsixi~mətsii-də-ki!

əmu yok idəbanetsi
əyagi-tu*tu*biiw!

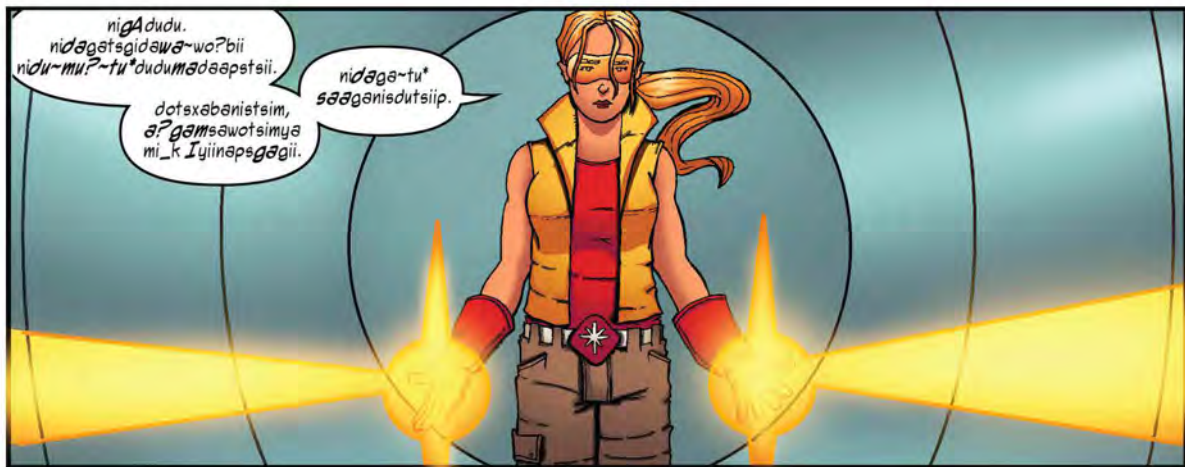
nigomada-pu*
əyagi-tu*tu*bii!!

ho-ən,
nistuwənok.
okii, nistu!

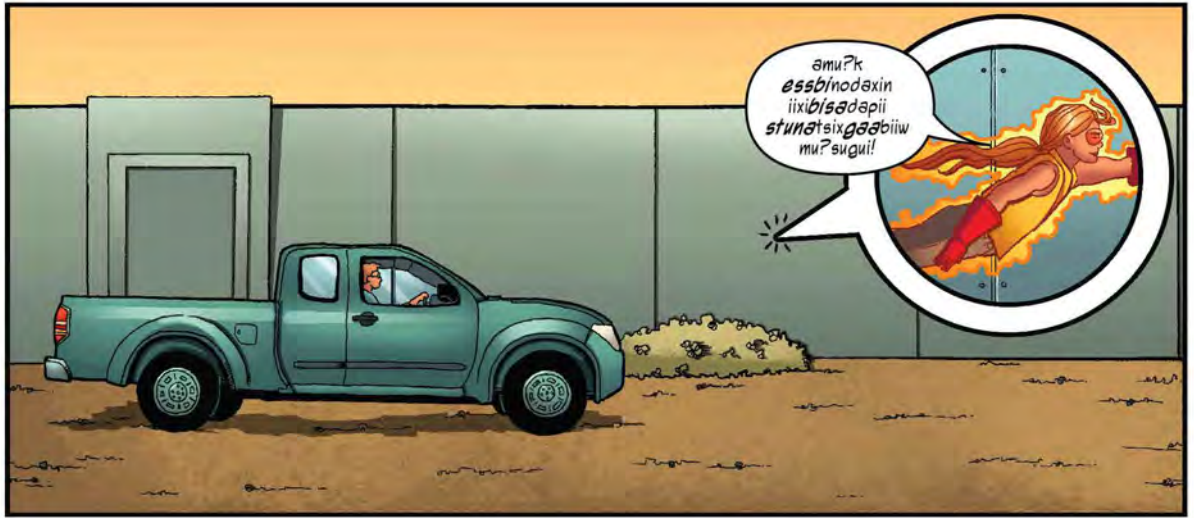
okii
nistu!

nigadudu.
nidagatsgidawə-wə?bii
nidu~mu?~tu*dudumədaaptsii.

dotxəbanistsim,
ə?gəmsəwotsimya
mi_k Iyiinapəgəgii.

nidəge-tu*
səgənisdutsiip.

amu?k
essbinodaxin
iixibisadapii
stunatsixgagbiw
mu? sugui!

nidatsgidudu
amuu idabanatsi
ayagitu*tu*bii
gye-a natsix na?k
matsisik nistwaa?

gitslixugaps,
gidoxsinAsugabisduwa
anI gitu*o?bigimska
iesxgwiip ina-ku*tsisii.

nidextsinAsugenisduisiip,
amu?k gagaduusi
Adamagotsis-ku*sAxga
agidaniedapsiiw
maenudagaduusi!

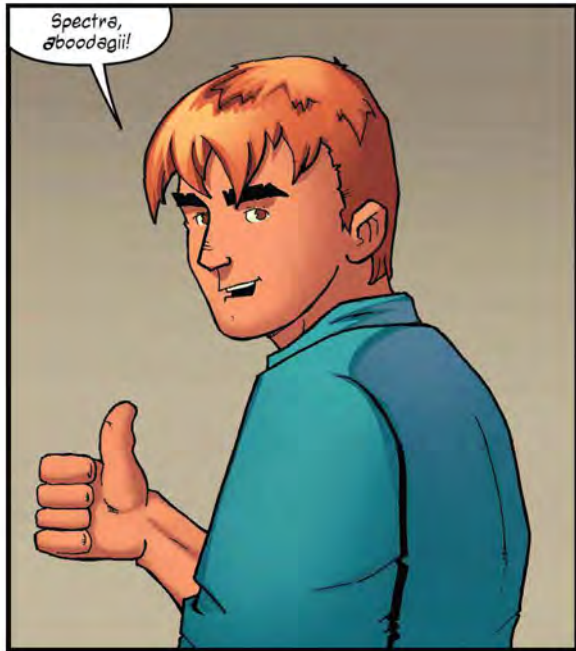

nidanidem-mu?s
nigomada-pu*skuna
daps!

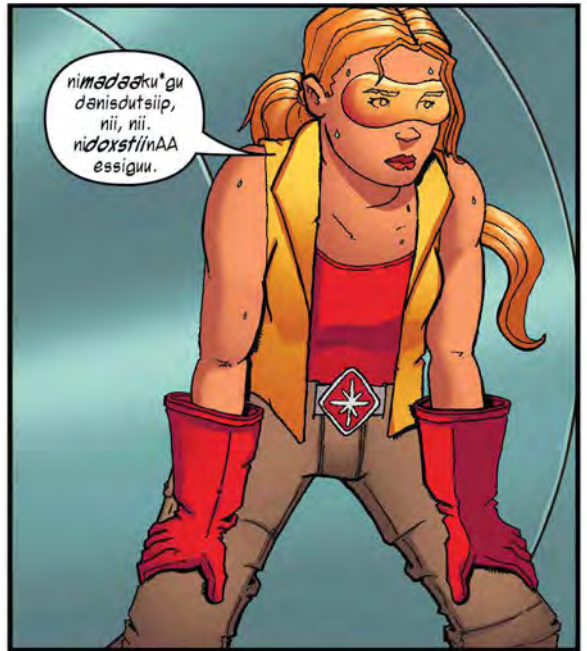

amuu
itu? gntsiisadubyyiis
atsgumadabuyudagiiw.

iganiistsinum
awadababAstudu?sii?!

Spectra,
aboodagii!

nimadabku*gu
danisdutsiip,
nii, nii.
nidoxstfiinAA
essiguu.

tsaa!
nAgiiwatsix
amuu
napstsanetsi?

gidanis-tu*
napstsanetsiis
madaagu-tu*dawabistudu?siwats!

mixsugabiw
nidaawadasyigagimes
i-tu*dutsiiv
otsemissexinime-tu*siya.

ganatsiidagenisdutsiip!

əxdomAəduup
gʏəmuusti
əgooxtsiiməniists?
gədomo?du?ʔsimop
miixi Livingston?

əh. Virgo
nuu? gə-tu*guʔtsiisəduumyəs!
niəəbiw!

okii,
gigəssgudu,
məh Lucy!

gitsiixsugaəbuuda-ki*
!gʏAdəps-səbumugin
nu?k xistsigii.

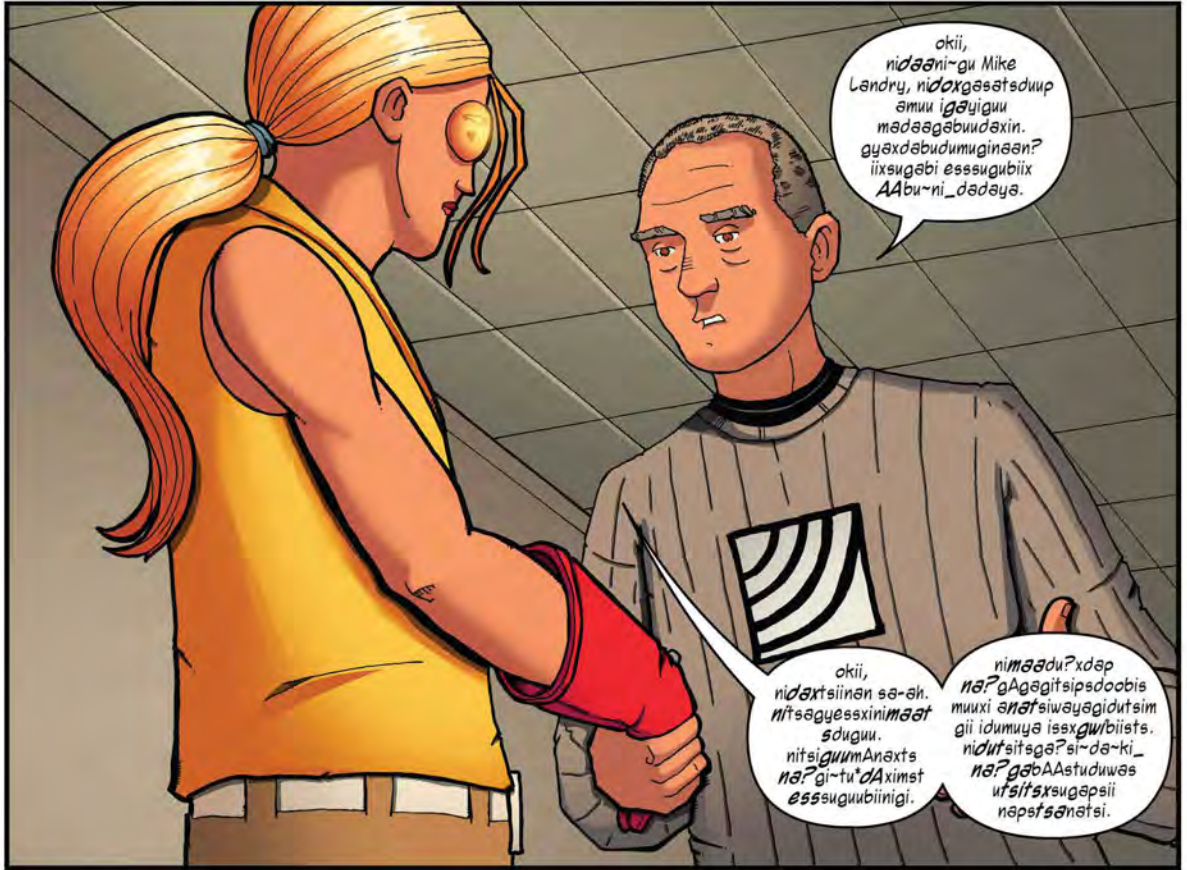
gistuwas buugAax,
gitsidAgi_buwas?
gi-tu*xistsəyuumi
əgAstəməəyistabu-mə?gəya!

əmu yok nitsxinuwənnəən
notsitsbisedAdəbii,
Spectra. mədəbiix
ə?-gəmsə-wu?ʔisəxinu-iyə
i-gəmsəwidəbiss ənuum
Indians.

Agəgo?Agəmuʔsibi
mədəbiix gii
isətsu?ʔtsiists, gəənu?k
məənAgəmuʔsiduum
istsəyutsiʔsinəy
niAximstsin.

niə-ku*-gu-tu* dənisdəps
nəpətsənətsi.
ni-du-mu?duxgəs wifsiists
gii nitsiədəbess-pu?ʔbii.
niəəyəxəpumuwasəy
gəəmu istəyutsiʔsinəy
niAximstsin gigogumə?.

okii,
nidaani-gu Mike
Landry, nidoxgasatsduup
amuu igayiguu
madasagbuudaxin.
gyaxdabudumuginaan?
ixsugabi esssugubiix
AAbu-ni_dadays.

okii,
nidaxtsiinan sa-ah.
nitsaguessxinimaat
sduguu.
nitsiguuAnaxts
na?gi-tu*DAximst
esssuguubiinigi.

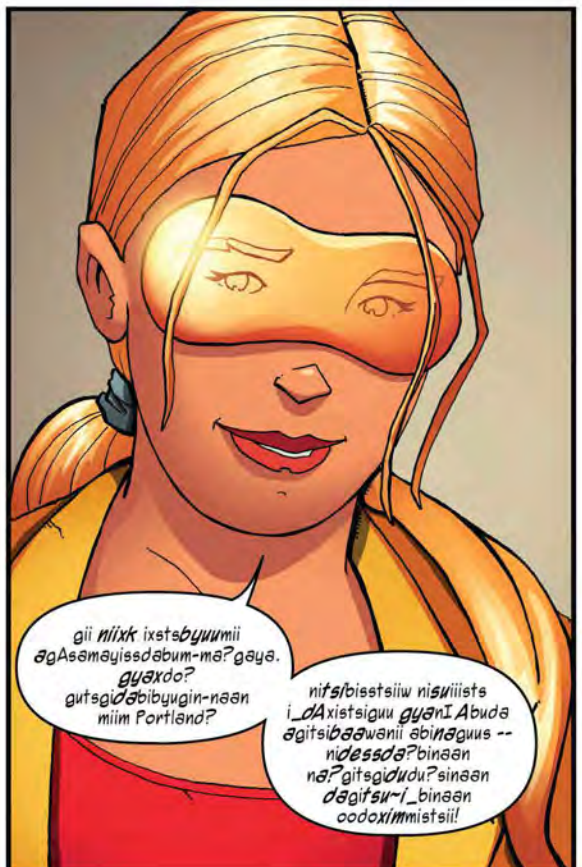
nimaadu?xdap
na?gAggitsipsdoobis
muuxi anatsiwayagidutsim
gii idumuya issxgwbiists.
niwt'sitags?si-da-ki_
na?gabAAstuduwas
ut'sitsxugapsii
napst'sanatsi.

nido'tsisdebiida-ki...
gii Axisifapsinigi,
gdorda-mu?kxguuduu.

meh,
gidaguutsiip amuu
nidaabanistsii
LIGO
o?guduxisixigimi
guus.

madumomadapu*simi_ba
o?guduxisixigimi
iimoganistsiiw nixsistsiiix
igags?sitsimye! okii!

gii niixk ixstebyuumii
agAsamayissdebun-ma?gags.
gyaxdo?
gutsgid'abibuyugin-naan
miim Portland?

nits'bisestsiiw nixsiists
i_dAxietsiguu gyaxI Abuda
agitsibagawanii abinaguus --
nidesada?binsan
na?gitsig'odu?sinan
dagirsu-i_binsan
oodoximistsii!

*gidaagess-satsibuwaa maniists amu?k essatsim-mya tsiima
ii_duuttsii naduusi gii gagaduudsiix gii na?k nitstsii napstsanatsi notsitsbisadAdabii*

SPECTRA

i_dAAximsdop gii iidAbuyuubiists

gii amui idebyuup

physics central.com

